

analyses van politiek-historische ontwikkelingen waar Cals bij betrokken was, biedt Van der Steen niet. Ook voelde ik bij het lezen van het boek op sommige punten de behoefte aan iets meer biografische diepgang. Van der Steen doet bijvoorbeeld 'de vlucht voor de toga' van de jongvolwassen Cals in een paar pagina's af, zonder dat hij er een sluitende verklaring voor levert. In het katholieke Limburgse milieu waarin Cals opgroeide, was afscheid nemen van het priester-ideaal echter een heel ingrijpende beslissing. Ik denk dat je in dit geval zelfs mag spreken over een scharnierpunt in Cals' leven. Een biograaf – en zeker een biograaf die zegt geen politieke biografie te schrijven – moet daar eigenlijk wat meer mee doen.

Desondanks zonder reserves een positief leesadvies. Docenten met een voorkeur voor het biografisch genre zullen aan in dit boek veel plezier beleven. Van der Steen vertelt een mooi rond en zeer leesbaar verhaal op basis van doorwrocht onderzoek. En dat zie je niet vaak.

Jan Walravens

VERLOREN VERLEDEN

Antheun Janse, *De sprong van Jan van Schaffelaar. Oorlog en partijstrijd in de late Middeleeuwen*; Willemien Schenkeveld, *Het kinderwetje van Van Houten. Sociale wetgeving in de negentiende eeuw*; Judith Amsenga en Geertje Dekkers, *'Wat nu?', zei Pichegru. De Franse tijd in Nederland, 1795-1830*; Els Klock, *Verzameld Verleden. Veertig gedenkwaardige monumenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis*.

Alles Uitgeverij Verloren: Hilversum 2003-2004, plm. 90 blz, € 10,- per deeltje; Klock 176 blz., € 15,-.

Het is volbracht, moet Els Klock vorig najaar gedacht hebben, na de voltooiing van de 24-delige reeks Verloren Verleden. Vanaf 1998 kwamen er elk jaar zo'n vier delen uit in de serie boekjes over kernpunten uit onze vaderlandse geschiedenis. Destijds noemden recensenten het een nostalgische poging om vergeten hoofdstukken uit

de oude canon te herschrijven. Verhalen van helden en hoogtepunten uit de lagereschooltijd van vijftigplussers. Inmiddels woedt de discussie over doel en inhoud van de geschiedenis canon in alle media. Daardoor krijgt de reeks met terugwerkende kracht nieuwe betekenis.

Klock legt in deel 24, *Verzameld Verleden*, rekenschap af van haar werk. De reeks werd niet zozeer uit nostalgie geboren. In 1996 vatte zij het plan op, en kort daarna was er de onthullende enquête waaruit bleek dat Kamerleden meenden dat Willem van Oranje bij Dokkum was vermoord. Gaten dichten in onze geschiedeniskennis was

dringend nodig, en kon alleen maar als we het verleden opnieuw leren kennen, zo was de redenering. Hoe zat het ook alweer met Jan van Schaffelaar die van de toren van Barneveld sprong? Hoe kwam Piet Hein aan de Zilvervloot? Wie was de echte Brugman, met wiens retorisch vermogen alle redenaars nadien worden gemeten?

Verloren Verleden moest niet alleen die verhalen tot leven wekken, maar ook van kritisch commentaat voorzien. Elk verhaal moest in de context van de tijd worden geplaatst en de auteurs moesten aangeven hoe het verhaal in de loop van de tijd werd herinnerd, onder meer in de beeldende kunst. Alle delen zijn dan ook rijk geïllustreerd.

In meer of mindere mate zijn de auteurs er wel in geslaagd de 'Sternstunden' uit onze geschiedenis tot leven te wekken. Ook de schrijvers van de laatste delen.

Antheun Janse (deel 21) beschrijft oorlog en partijstrijd in de late Middeleeuwen met de sprong van Jan van Schaffelaar (16 juli 1482) als uitgangspunt. Wie alles wil weten over de Stichtse Oorlog of de Hoekse en Kabeljauwse twisten, moet dit boekje dringend lezen. Oorlogvoering met behulp van knipbussen en andere primitieve vuurwapens raakte toen in de mode ten koste van knots en goedendag. De beroemdste Sprong uit onze historie vormde inspiratiebron voor cartoonisten en jeugdboekenschrijvers als Thea Beckman (Hasse Simonsdochter).

Willemien Schenkeveld (deel 22) beschrijft de negentiende eeuwse sociale wetgeving, meer speciaal het befaamde kinderwetje van Van Houten uit 1874. Kinderarbeid vormde een moeilijk uit te roeien kwaad. Steenbakkerijen en lijnbanen waar kinderen werkten waren normaal. Ondernemers als Petrus Regout, eigenaar van de Sfinxfabrieken in Maastricht, vertelden zonder blikken of blozen hoe zij jongens nachtarbeid lieten verrichten. Pas toen verlichte geesten als Coronel, Cremer en Lalleman het euvel aanklaagden, kwam de politiek in het geweer. Maar het duurde nog jaren voordat Van Houtens wetje effect had. Helaas worden andere sociale wetten niet expliciet behandeld in dit overigens zeer leesbare deeltje.

Judith Amsenga en Geertje Dekkers (deeltje 23) vertellen hoe het ons land verging tijdens de Franse overheersing. De langzame dood van de Republiek, de intocht van de Fransen in 1795 en de daarop volgende Bataafse Revolutie worden beeldend beschreven, net als het regime van Lodewijk Napoleon, die het zo goed bedoelde, en weinig steun genoot van zijn verveelde vrouwtje Hortense, onze eerste koningin. De inlijving bij Frankrijk (1810-1813) vormt het sluitstuk van dit boeiende tot voet kort ondergewaardeerde hoofdstuk van de vaderlandse geschiedenis.

Els Klock besluit zelf de reeks met een royale toegift (deel 24). Zij heeft haar auteurs nog eens van stal gehaald en opgepoet om samen met haar een aantal korte stukjes te schrijven, in totaal veertig, over evenzoveel gedenkwaardige momenten en figuren die nog niet aan de beurt geweest waren. Dit om te voorkomen dat de herinnering helemaal verloren zou gaan, of gewoon om te demonstreren dat geschiedenis een onuitputtelijke bron van verhalen vormt. Te veel onderwerpen om allemaal op te sommen; je start bij Karel de Grote en je finisht bij Pim Fortuyn en dan heb

Frank Westerman, *El Negro en ik* (Atlas: Amsterdam/Antwerpen 2004), 251 blz., € 19,90.

'El Negro'
Died c. 1830
Son of Africa
Carried to Europe in Death
Returned Home to
African Soil
October 2000

Tekst in het Engels en Setswana op een bordje bij een grasveldje in Botswana. Geen zerk of dekplaat, slechts een dichtgegooide kuil ...

Zo eindigt het boek van Frank Westerman over zijn speurtocht naar de herkomst van een opgezette neger, die tentoongesteld werd in de 'Zaal van de Mens' in Banyoles, Spanje. Westerman zag hem daar in 1983 als eerstejaars student van negentien.

Het 'negertje' ('el negrito') fascineerde hem. Hij wilde weten wie het was. Het tentoonstellen van een mens op deze manier vond hij maar niets. Maar de studie ging voor; tropische cultuurtechniek, en gesteund

door het verlangen om de kloof tussen blanken en niet-blanken te overbruggen werkte hij eraan om 'een verdomd goede ontwikkelingswerker te worden'.

In dit boek mengt Westerman twee zaken: de kennis die hij geleidelijk aan over El

Negro verzamelde en zijn ervaringen met het ontwikkelingswerk. Die twee lijnen raken beide aan het denken over ontwikkelingslanden en hulp daaraan en hoe dat in de loop van de tijd veranderde. In dit nummer van *Kleio* wordt ook door enkele artikselschrijvers naar Westerman verwezen.

Het is een knap verhaal waarin op zich los van elkaar staande zaken min of meer chronologisch geordend de westerse kijk op de derde wereld (het Zuiden) en de Nederlandse ontwikkelingshulp duidelijk

maken. De lezer krijgt geen lesjes, wel alle ruimte om zelf de grote lijnen te ontdekken.

In 1985 was Westerman op Jamaica, waar hij op een minder afstandelijke manier dan in Wageningen kennis probeerde te maken met tropische landbouw. Hij is verbaasd over de manier waarop mensen daar hem benaderen, als een onbekend beest in een dierentuin. Hij ergert zich aan de plaatselijke ontwikkelingswerker met zijn zwarte bediende en de rommelige manier waarop de (geïmporteerde) rijstbouw plaats vindt.

'Maar wie is hij om aan een Indiër de rijstbouw uit te leggen?'

In 1987 is hij in Peru. Hij hoopt daar te ervaren dat ontwikkelingswerk echt zin heeft. Hij volgt een stage bij de Stichting voor Nederlandse Vrijwilligers – '*professionals met een normaal salaris ...*' – en werkt in een gebied dat in toenemende mate last krijgt van rebellen. Ook op zijn tweede standplaats kan hij steeds minder doen. Overigens niet erg, hij concludeert dat wat irrigatie betreft je de inheemse systemen het beste met rust kunt laten.

Daarna volgt Sierra Leone in 1995. Hier valt helemaal niets meer te doen voor blanken. Zelfs de trotse universiteit op de Leeuwenberg, 'het Athene van West-Afrika', het voormalige Fourah Bay College, waar zoveel ambtenaren, artsen, rechters en politici van de nieuwe Afrikaanse staten hun opleiding hadden ontvangen, is gesloten. Westerman vertelt over de woelige geschiedenis en het waanzinnige heden van het land. Een nog aanwezige voormalige hoogleraar – de meeste zijn allang verdwenen – geeft hem wat lessen 'white man's burdens' en hij besluit ze met de vraag: *'Of ik wist waar luitenant Tom en de andere jongens van de Staatsraad hem aan deden denken. Ik had geen idee. 'William Golding', zei hij, 'Lord of the Flies. Als je een paar alleraardigste jongens terugwerpt op zichzelf, op een eiland, veranderen ze vanzelf in barbaren.'*

In deze jaren deed Westerman van tijd tot tijd onderzoek naar aspecten van zijn Negro. Zijn ervaringen in de derde wereld, het Zuiden, onderbreken het verhaal over de resultaten daarvan. Wie hem opzette, dat dat redelijk normaal was in de negentiende eeuw. Hoe hij in Spanje terecht kwam, de toestand in het zuiden van Afrika waar El Negro vandaan moet zijn gekomen, de teraardebestelling in Botswana. Dit alles verweven met veranderingen in het denken over ras, verhoudingen van mensen en de relatie blank/zwart. Zoals dat ook in de ontwikkelingsstukken naar voren komt.

Westerman heeft veel interessante feiten boven water gekregen over El Negro en de gebieden waar hij kwam. Er zijn verbanden te leggen met 'de normale les' over ras en rassendiscriminatie. En je beschikt nu eens over concrete voorbeelden in plaats van alleen grote lijnen. *El Negro en ik* is dus een interessant en bruikbaar boek over een moeilijk, om niet te zeggen pijnlijk, onderwerp. Gecomponeerd en ingevuld op een toegankelijke manier; en prettig om te lezen. Het boek kreeg dit jaar een Gouden Uil, de Belgische prijs voor non-fictie.

Tineke Bogaerts

RECENSIES

je als lezer een groot aantal historische pleisterplaatsen eer aangedaan: de Mookerhei, het Turfschip van Breda, de Boekenkist van Hugo de Groot, de Doggersbank en Srebrenica.

Els Kloek verdient een dikke pluim voor haar werk. Zij heeft de verhalende geschiedenisleraar een goede dienst bewezen. Als er iemand de Huib de Ruyterprijs verdient, dan is zij het wel. Ik stel haar bij dezen kandidaat.

Jan van Oudheusden

KRONIEK VAN EEN BELANGRIJK JAAR

Mark Kurlansky, 1968. Het jaar waarin alles anders werd (Anthos: Amsterdam 2004), 469 blz., € 27,50.

Voor veel babyboomers vormt de herinnering aan de magische jaren zestig een schat die zij hun leven lang koesteren. Schijnbaar van het ene op het andere moment kwamen de gevestigde autoriteiten onder vuur te liggen van kritische jongeren. De verbeelding kwam aan de macht!

Alles kon ineens: spotten met God en gebod, inbreuk maken op zeden en gewoonten. De oude generatie die de jaren van crisis, oorlog en moeizame wederopbouw aan den lijve had ondervonden, stond verbijsterd te kijken hoe de bloemenkinderen *love & peace* praktiseerden op de vredige weiden van Woodstock en het Kralingse Bos.

Mark Kurlansky, journalist, stond er als jong broekje in het jaar 1968 met zijn neus bovenop toen in Parijs de barricadenopstand losbarstte en de Franse hoofdstad voor enkele weken veranderde in een slagveld tussen studenten en politie. Nu, decennia later,

komt hij met een uitvoerige kroniek van het magische jaar 1968, waarin alle trends van de jaren zestig leken te culmineren: jongerenprotest, popcultuur, vrouwenemancipatie, opkomst moderne massamedia. Parijs vormde lang niet het enige strijdtoneel van de jongerenrevolte. Van Berkeley tot Tokio beklommen de betogers de podia en standbeelden om per megafoon de afschaffing van de oude orde te eisen. De oorlog in Vietnam bereikte met de slag om Khe Sanh en het 'Tet-offensief een bloedig hoogtepunt. Dienstplichtigen scandeerden: *'Hell no, we won't go!'*

1968 Was het jaar van de moorden op Martin Luther King en op Robert Kennedy. Rond de Democratische conventie in Chicago mepte de politie van burgemeester Daley er die zomer stevig op los, een wonder dat daar toen geen doden vielen. Richard Nixon won tenslotte de race naar het Witte Huis. De fragiele Praagse Lente – die maakte dat Tsjechoslowakije een half jaar lang de meest vrije pers ter wereld had – werd in de nacht van 20 op 21 augustus door de tanks van de landen van het Warschaupact in bloed gesmoord. In Mexico, waar tijdens de Olympische Spelen vanaf het erepodium door zwarte atleten de gehandschoen-

de vuist van Black Power werd gebald, kwam het eveneens tot bloedige rellen.

Dit alles en nog veel meer is door Kurlansky op vernuftige wijze tot een alomvattende kroniek aaneengevlochten. Voor wie het meemaakte, vormt dit boek een feest van herkenning. Al zal menig babyboomer ook wel dingen van zijn gading missen, zoals de provotijd in Amsterdam, of zoiets fundamenteels als het mislukken van de UNCTAD-conferentie voor eerlijker verdeling van de aardse rijkdommen. Kurlansky vuurt daarbij zo'n spervuur van namen op de lezer af, dat het wel eens duizelt. Als je niet door hebt dat een van de belangrijkste plaatsen van actie in dit boek – *Columbia University* – in hartje New York ligt, zet de stijve vertaling 'Universiteit van Columbia' je op het verkeerde spoor. Zo is er nog wel meer aan te merken. Is door het jaar 1968 nu werkelijk 'alles anders geworden' zoals de titel aangeeft, of was het maar een momentopname en hervatte het leven zijn gewone loop? Daarop geeft Kurlansky geen overtuigend antwoord. Maar leuk om te lezen is het wel.

Jan van Oudheusden

DAGERAAD VAN HET VRIJDENKEN

J.G.A. ten Bokkel, *Gidsen en genieën. De Dageraad en het vrije denken in Nederland 1855-1898* (FAMA Maçonnieke Uitgeverij: Dieren 2003) 255 blz. € 22,50.

Eind 2003 promoveerde Jan ten Bokkel, kleinzoon van de gelijknamige Dageraadsman uit de laatste decennia van de negentiende eeuw, op een studie over de geschiedenis van de eerste Nederlandse vrijdenkersorganisatie 'De Dageraad'. Aan de hand van het beperkte aantal overgeleverde verenigingsnotulen, een relatief kleine hoeveelheid andere archivalia, het lijvige tijdschrift *De Dageraad* en levensbeschrijvingen van een aantal kopstukken beschrijft *Gidsen en genieën* het ontstaan en de negentiende-eeuwse ontwikkeling van de vereniging, het tijdschrift en een aantal aspecten van het ideeëngoed.

Aan deze geschiedenis is nooit eerder een monografie gewijd. Maar dat neemt niet weg dat die geschiedenis dankzij een aantal gedenkboeken en een forse hoeveelheid artikelen toch al goed gekend was. Ten Bokkel voegt weinig toe aan die bestaande literatuur. Zijn weergave van de maçonnieke, socialiserende en radicaal-liberale invloeden in de vereniging en het tijdschrift – die in ideologisch opzicht een uiteenlopende ontwikkeling doormaakten – is goed. Het is bovendien een verdienste dat Ten Bokkel de betekenis van de vrijdenkersbeweging in de Nederlandse ideeëngeschiedenis van de negentiende eeuw accentueert (zie ook: *Kleio* 42, 6(2001)). *Gidsen en genieën* schiet als academische proeve echter tekort. Het literatuuronderzoek is erg onvolledig, de annotatie slordig. De inhoudsanalyse van *De Dageraad* is allesbehalve systematisch of anderszins beargumenteerd. Belangrijke bronnen, zoals de correspondentie van de vooraanstaande Amsterdamse vrijdenker R.C. d'Ablain van Giessenburg, zijn zonder opgaaf van reden niet bestudeerd.